

nykyisiin suomalais-ugrilaisiin kansoihin on kirjoitus näistä kansoista perestrojkan kaudella (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Bd. 30; 1990). Korhosen suvereeni fennougristiikan tuntemus tulee hyvin esiin myös hänen kymmenissä kirja-arvosteluissaan, merkkipäiväkirjoituksissaan ja muissa julkaisuissaan.

Edesmenneen tutkijan työtoverit saattoivat panna merkille hänen päämäärätietoisuutensa, sitkeytensä ja hänen kykynsä oivaltaa nopeasti olennainen. Hänen peräänantamattomuutensa mittavien teosten julkaisutyössä herätti ihailua. Juuri hän ratkaisi monissa kokouksissa vaikeimmat Gordionin solmut.

Mikko Korhonen oli maailman johtavia fennougristeja. Hänen monet tieteelliset työnsä katkesivat odottamatta. Suunnitteilla ollut uralilaisten kielten historiallistypologinen monografia menetti kirjoittajansa, seuraava fennougristikongressi presidenttinsä, tutkimushanke »Uralilaisten kielten rakenne ja kehitys» johtajansa; tätä projektia voivat edesmenneen etevän tutkijan ja yliopistonopettajan oppilaat kuitenkin jatkaa.

SEPPÖ SUHONEN

Martti Rapola suomen murteiden tutkijana

»Kielitiede on useiden vuosikymmenien ajan ollut perusteiltaan kielihistoriaa, ja keskeisintä siinä tulee vastakin olemaan kielen kehityksen paljastaminen ja selittäminen. Tämä johtuu käsityksestä, että vain tieto siitä, mistä kieli kaikkine ilmiöineen on peräisin, miten ja milloin kieli on minkin piirteensä omaksunut ja miksi se on kaikilta osiltaan juuri sellainen kuin se kulloinkin on, vain tämä on kielen todellista tuntemusta, kielen tieteellistä hallintaa. Näiden seikkojen sel-

vittämisessä murteet tarjoavat tutkijalle mitä tehokkainta apua, ne ovat tutkijalle yhtä välttämättömiä kuin niiden olemassaolo on olennaista jokaisen kielen elämälle. Kielen tutkija ammentaa tutkimuskohteensa aina ensi kädessä murteista, ja murreainesten vertailu tekee hänelle mahdolliseksi johtopäätösten teon kielissä tapahtuneesta kehityksestä, välillisesti myös kieltä puhuvan yhteisön vaiheista. Murteita vertailemalla hän pyrkii selvyyteen kielen ja kansan, sukulaiskieliä vertailemalla taas koko kielikunnan alkuperästä ja muinaisuudesta.» (Rapola, JSM s. 14).

Näitä Martti Rapolan 1940-luvulla kirjoittamia sanoja voisi modernia ilmausta tavoitellen nimittää tuon ajan dialektologin uskontunnukseksi. Siihen näyttää sisältyvän kolme ydinkohtaa: 1) kielitiede on voittopuolisesti kielihistoriaa, 2) murteet ovat kielihistorian keskeinen tutkimuskohde, ja 3) dialektologian hallitseva menetelmä on murteiden vertailu. Tieteenalamme näkökulma on noista päivin huomattavasti avartunut: synkronista ja diakronista tutkimusta ei meidän mielestämme ole syytä asettaa tärkeysjärjestykseen, sillä käytännön työssä ne kietoutuvat erottamattomasti yhteen. Tutkimuskentän laajeneminen ei sen sijaan ole millään tavoin vähentänyt kielihistorian arvoa sinänsä, ei tehnyt murremateriaalia tarpeettomaksi eikä asettanut vertailevan menetelmän pätevyyttä kyseenalaiseksi. Mutta kuinka on Martti Rapolan ja hänen aikalaistensa murretutkimusten laita? Miten niitä olisi nyt arvioitava? Oikeudenmukaiseen tulokseen voidaan ymmärtääkseni päästä vain silloin, kun niitä tarkastellaan oman aikakautensa saavutuksina ja niiden omista lähtökohdista käsin. Tätä samaahan meiltä vaativat ns. uudet opiskelijatkin.

Martti Rapolan tieteellinen toiminta kohdistui jo alusta pitäen kahdelle eri taholle: kansanmurteisiin ja kirjakielen, erityisesti vanhaan kirjasuomeen. Painopiste oli toisin ajoin murteiden, toisin ajoin taas kirjakielen puolella, mutta

Katsauksia

missään vaiheessa Rapola ei hylännyt kumpaakaan aihepiiriä. Tutkimuksen suunnan määräsivät paljolti ulkoiset olot. Vaikka Rapola aloitti varsinaisen tiedemiehen uransa 1910- ja 1920-luvun vaihteessa dialektologina, hän joutui jo Turun-kaudellaan 1924–1930 keskittymään vanhaan kirjasuomeen, koska kansankielen kokoelmien käyttö oli tuolloin mahdollista vain Helsingissä. Pääkaupunkiin paluu saattoi tilanteen ennalleen: Rapola joutui jälleen jakamaan aikansa kahden harrastusalan kesken. Voidaan tietysti kysyä, eikö tästä aiheutunut molemmille aloille vahinkoa. Pelkkänä dialektologina Rapola olisi varmaan ennättänyt saada valmiiksi nekin murrettutkimuksensa, jotka nyt jäivät vain suunnitelmiksi, ja kokonaan kirjasuomelle omistautuen hän olisi mitä ilmeisimmin pystynyt merkittävästi enemmän edistämään alulle panemiaan suurhankkeita, kuten vanhan kirjakielen sanakirjaa. Rapolan laajan tuotannon yksityiskohtainen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että koko kysymys on väärin asetettu. Rapola ei suinkaan aina tutkinut joko kirjasuomea tai murteita vaan myös rinnakkain ja yhtäaika molempia: kirjasuomen kysymyksiin hän löysi usein ratkaisun murteiden pohjalta, ja murteiden ongelmia selvittäessään hän hyödynsi taidokkaasti vanhan kirjakielen tuntemustaan. Siksi ei myöskään ole mahdollista jyrkästi erottaa Rapolan murrettutkimuksia hänen muusta tuotannostaan. Hänen tutkimuskenttensä oli avara ja yhtenäinen, ja sen valaisemiseen hän käytti kaikkia tarpeellisiksi katsomiaan lähteitä ja menetelmiä.

Rapola aloitti tutkimustyönsä murteiden äännehistoriasta. Jo vuonna 1918 hän julkaisi tältä alalta kaksi lyhyehköä artikkelia: »Kollektiivinen johdin *-ue*» (Vir. 1918: 111–119) ja »Pieni lisä lounaissuomalaisen diftongireduseerauksen kronologiaan» (Vir. 1918: 93–95). Niin kuin arvata saattaa, hän joutui vielä useasti palaamaan kummankin aiheen pariin. Äännehistoriallinen oli myös Rapolan esikoisteos, peräti 411-sivuinen

monografia »Pääpainottomain tavujen *i*-loppuiset diftongit suomen murteissa», jonka ensimmäinen osa ilmestyi väitöskirjana vuonna 1919 ja toinen osa jo seuraavana vuonna. Väitöskirjan aihepiiri oli tavanomainen ja odotuksenmukainen: nuori tutkija seurasi uskollisesti tieteenalansa ylivoimaisesti hallittavaa paradigmaa, historiallista äänneoppia. Tutkimustehtävän valinnassa Rapola sen sijaan osoitti jo poikkeuksellista itsenäisyyttä ja rohkeutta. Aikaisemmat äännehistorialliset esitykset olivat kohdistuneet yleensä vain yhteen murteistoon; Rapola uskaltautui nyt ensimmäisenä tarkastelemaan monimutkaista ilmiöryhmää koko kielialueen kannalta. Yritystä voisi meidän näkökulmastamme pitää jopa yltiöpäisenä, sillä tuohon aikaan ei suinkaan ollut käytettävissä sellaisia aineskokoelmia, joita me pidämme äänneopillisen tutkimuksen välttämättömänä edellytyksenä. Epävarma hankkeensa onnistumisesta näyttää alun perin olleen Rapolakin. Kirjansa esipuheessa (s. VI) hän sanoo mm. seuraavan: »Voidaan kysyä, minkälaiset toteuttamismahdollisuudet tämänlaatuisella, akateemisen väitöskirjan pätevyyttä tavoitavalla detaljitutkimuksella nykyhetkellä on. Onko toisin sanoen jo riittävästi saatavissa luotettavaa ainesta kielialueemme eri osista? Minun nähdäkseni tarjolla oleva materiaali on sängen epätasaista sekä täydellisyyteen, tarkkuuteen että luotettavuuteen nähden.» Arvio pitää varmasti paikkansa. Tästä huolimatta valmiin teoksen ainespohja vaikuttaa vankalta. Rapola kävi huolellisesti ja kriittisesti läpi kaikki tuolloiset arkistot ja kirjallisuuslähteet ja onnistui kuin onnistuikin hankkimaan riittävästi luotettavia tietoja peräti 27 eri muotoryhmän murre-edustuksesta. Niitä hän vielä täydensi omilla, sota-ajan vuoksi tosin niukoiksi jääneillä kenttäkeruilla sekä vanhasta kirjasuomesta tekemillään poiminnoilla. Lopputulos on hämmästyttävän tasapainoinen ja täyteläisen tuntuinen.

Väitöskirjansa päätavoitteeksi Rapola

asetti sen osoittamisen, »millä tavoin myöhäisen kantasuomen diftongit ovat edustettuina suomen murteissa». Nämä sanat merkitsivät käytännössä sitä, että hän joutui ensinnä selvittämään eri äännekantojen maantieteellisen levikin, ts. kiinnittämään alusta pitäen huomiota murremaantieteellisiin seikkoihin. Tutkimuksen toinen vaihe oli tietenkin eri edustustapoihin johtaneen kehityksen arviointi. Itse hän katsoi ryhtyvänsä »seuraamaan niitä lakeja, joita kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen diftongit ovat noudattaneet periytyessään suomen murteisiin». Ilmaus jo paljastaa, että tutkimus oli tarkoitus toteuttaa ajan tavan ja vaatimusten mukaisesti nuorgrammaattisessa hengessä äännelain ja analogian käsitteitä hyödyntäen. Aineisto ei kuitenkaan kaikilta osin taipunut nuorgrammaattiseen kaavaan. Vaikeuksia tuottivat varsinkin monikko- ja imperfektimuodot. Useissa murteissamemehan painottoman tavun *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentti tavataan edelleen noissa kahdessa muotoryhmässä, vaikka se on kaikista muista vastaavista tapauksista kadonnut. Perimmäiseksi syyksi tähän poikkeavuuteen Rapola arveli pyrkimystä funktion kannalta tärkeän vastakohdan säilyttämiseen: äännelaillinen kehityshän olisi tehnyt mahdottomaksi erottaa toisistaan nominien yksikkö- ja monikkomuodot samoin kuin verbien preesens- ja imperfektimuodot. Äännelakien poikkeuksettomuutta Rapola ei sentään rohjennut epäillä. Äänne muutosten leviämässä ilmenevät epäsäännöllisyydet hän selitti ns. säilyttävän analogian avulla. Sen mukaan uusi piirre voi lainautua murteesta toiseen sillä tavoin, että sitä ei omaksuta kaikkiin muotoryhmiin vaan ainoastaan niihin, joissa sille ei ole funktionaalaisia esteitä. Jos murteessa esiintyvälle poikkeukselle ei löydy sisäisiä syitä, kysymyksessä saattaa hyvinkin olla vierasperäinen ilmiö. Rapolan ajatuksenjuoksu ei ehkä nykyisin vaikuta järin ihmeelliseltä, mutta aikanaan se herätti varmasti huomiota, sillä se oli ristirii-

dassa itsensä E. N. Setälän näkemysten kanssa (ks. Vir. 1930: 53). Vielä selvemmin Rapola irtaantui — niin kuin Terho Itkonen on huomauttanut (FUF 1972: 302) — oppi-isänsä teorioista arvellessaan (mts. 9), ettei *i*-loppuisen diftongien painosuhteista riippuvan kehityksen ja »kielikuntamme ikivanhan astevaihtelun perusteiden» välillä ole jyrkkää periaatteellista eroa. Tässä ei ole nähtävissä jälkeäkään Setälän olettamasta vokaalien astevaihtelusta. Mikään varsinainen oppositiomies Rapola ei kuitenkaan ollut. Esimerkiksi eräässä v. 1921 julkaisemassaan kirjoituksessa (1921: 199) hän tyytyi vain varovasti toteamaan, että monet Setälän astevaihteluteorian johdosta »syntyneet kysymykset vielä toistaiseksi ovat lopullisesti ratkaisematta».

Rapolan väitöskirja ja sen jatko-osa saivat arvostelijoilta runsain mitoin kiitosta. Myös Setälän kanta oli erittäin myönteinen. Puutteena hän tosin mainitsi »kysymykset *i*-diftongisten vartaloiden ja kantojen suhtautumisesta astevaihteluun» (Vir. 1930: 54). Teos oli joka tapauksessa hänenkin mielestään paitsi runsassisältöinen myös metodisesti onnistunut. Rapolan vastaväittäjän Heikki Ojansuun lausunto oli suorastaan ylistävä: »Maisteri Rapolan väitöskirja vastaa erittäin hyvin sitä tarkoitusta, jota varten se on julkaistu. Pian ilmestyvän jatkonsa kanssa se on parasta mitä suomen ja sen lähimpien sukukielten alalla on kirjoitettu.» Aika on hämmästyttävän vähän haalistanut Rapolan väitöskirjan arvoa. Se on murteentutkijalle edelleenkin varteenotettava lähde, joka yhä puolustaa paikkaansa hyvin järjestettynä aineskokoelmana ja ajatuksenjuoksultaan selkeänä äänne- ja muotohistoriamme perusteoksena.

Pääpainottomien tavujen *i*-diftongien tarkastelu sai Rapolan syventymään laajemmaltikin murteidemme jälkitavujen vokaalistöön. Väitöskirjan jälkeen ilmesivät peräkkäisinä vuosina tutkielmat »Pääpainottomain tavujen *a*-, *ä*-loppuiset vokaaliyhtymät suomen murteissa»

Katsauksia

(1922), »Pääpainottomiin tavuihin kehittyneiden pitkien vokaalien käsittely suomen itämurteissa» (1923) ja »Suomenkielen *us-*, *üs-*loppuiset ominaisuudenimet» (1924). Kaikki kolme olivat aikanaan varsin merkittäviä saavutuksia. Ne perustuivat Rapolalle tyypilliseen tapaan runsaaseen, huolellisesti ja taitavasti analysoituun materiaaliin, jossa olivat murteiden lisäksi edusteilla myös vanha kirjasuomi ja kansanrunojen kieli. Jälkitavujen vokaaliston epäyhtenäisyyden perimmäiseksi syyksi Rapola arveli painosuhteiden paradigmaattista vaihtelua. Myöhempi kehitys olisi sitten rakentunut erilaisten analogisten yleistysten ja kontaminaatioiden varaan. Ajattelutapa vaikuttaa suorastaan modernilta. Siksi ei ole ihme, että Rapolan kehittämiä selityksperusteita on pyritty jatkuvasti hyödyntämään.

Kaikki edellä mainitsemani tutkimukset ovat luonteeltaan äännehistoriallisia. Rapola pitikin äännehistoriaa dialektologian tärkeimpänä lohkona. Tämä käy selvästi ilmi paitsi hänen tuotannostaan myös Valvojassa 1921 julkaistusta kirjoituksesta »Suomen murteiden tutkimus». Siinä hän sanoo äännehistoriaan keskittymisen olevan luonnollista jo sen vuoksi, että murteiden erilaiset äännesuhteet ovat niiden parhaita tuntomerkkejä; sen sijaan »muoto-opilliset, sanastolliset ja lauseopilliset ominaisuudet merkitsevät vähemmän, ne kun yleensä paljo helpommin siirtyvät murteesta toiseen silti suurestikaan lähentämättä syntyperänsä perustuksella erillään pidettäviä murteita toisiinsa». Puhtaasti morfologiset teematkin, kuten Setälän moduksia ja tempuksia käsittelevä väitöskirja, olivat hänen mielestään perimmältään äännehistoriallisia. Toisaalta hän taas totesi, että äännehistoriallisessa tutkimuksessa joudutaan usein tarkastelemaan taivutus- ja johto-opin kysymyksiä. Murteiden sanaston selvittelyyn Rapola suhtautui hyvin myönteisesti ja kaavaili sille lukuisia erityyppisiä tehtäviä. Samalla hän tähdensi painokkaasti sitä, että sanaston tutkimus tarvitsee menestyäkseen kun-

nolliset aineskokoelmat. Niitä taas ei olisi mahdollista saada ilman hyvin suunniteltua, systemaattista kenttäkeruuta. Siihen olisikin hänen mielestään pitänyt kiireimmiten valjastaa niin tutkijat ja opettajat kuin opiskelijatkin. Sanastotöiden lisäksi opiskelijat voisivat ryhtyä laatimaan äänneopillisia kuvauksia eri pitäjien murteista. Huomaamme, että näin varhain itivät Rapolan mielessä ne ajatukset, jotka hän vasta vuosia myöhemmin saattoi Helsingin yliopiston professorina ja Sanakirjasäätiön johtajana toteuttaa.

Dialektologisia perusnäkömystyksiään Rapola selvitteli myös virkaanastujaisesityksessään »Suomen murteiden keskinäisistä suhteista», joka julkaistiin v. 1925 Turun Suomalaisen Yliopiston Vuosikirjassa. Aiheenvalinta jo kertoo, kuinka suuren arvon vastanimitetty suomen ja sen sukukielten professori antoi murteentutkimukselle. Hän ei suinkaan tyytynyt esittämään vain murteidemme välisiä konkreetteja eroja ja yhtäläisyyksiä, vaan hän pyrki syvällisesti pohtimaan murteiden olemusta, kirjakielen ja murteiden suhdetta sekä kulttuurinmuutosten vaikutusta kielen kehitykseen. Hänen tuolloiset ajatuksensa olivat jo läheistä sukua nykyaikaiselle sosiolingvistiikalle: hän mm. operoi sellaisilla käsitteillä kuin yksilömurre, yhteisömurre, paikallismurre, yhteiskuntaluokan murre, erikoiskieli, yleiskieli jne. Murteiden muotoutumista ja murrerajakysymyksiä tarkastellessaan hän tähdensi erityisesti maantieteellisten ja asutushistoriallisten seikkojen merkitystä. Rapolan käsitys niistä syistä, joiden vuoksi murteemme jakaantuvat kahtia itä- ja länsiryhmään, on tietysti nyt vanhentunut, mutta hänen ajatusrakennelmansa on sinänsä johdonmukainen ja hyvin perusteltu. Esitelmänsä pääkysymyksestä, suomen murteiden keskinäisistä suhteista, hänellä oli jo tuolloin aivan oikea kuva. Hän korosti mm. sitä, että länsimurteemme ovat alun perin olleet toisilleen vieraampia kuin itämurteemme. Kehityksen suunnasta Rapolalla oli sel-

keä ja varma näkemys: paikallismurteiden merkitys tulee vähenemään, ja tärkeimmäksi »murteeksi» nousee kirjakielen nojautuva sivistynyt puhekieli. Tätä osin hänen visionsa ei kai ole kirjaimellisesti toteutunut. Erikseen on vielä syytä panna Rapolan virkaanastujaisesityelmästä merkille se, että se sisältää viittauksia ulkomaiseen dialektologiseen kirjallisuuteen. Kiinnostavin näyttää hänestä olleen Karl Ettmayerin teos »Über das Wesen der Dialektbildung».

Mainitsin edellä, että Rapola kantoi suurta huolta sanastontutkimuksen tulevaisuudesta. Jälleen hän todella tiesi, mistä puhui, sillä hän oli vuosina 1920–1923 johtanut Suomen kielen sanakirjaosakeyhtiön organisoimaa keruutyötä. Lisäksi hän oli jo alusta pitäen mukana vuonna 1924 perustetun Sanakirjasäätiön toiminnassa. Juuri hänen tiilinsä voidaan tietävästi suurelta osin viedä sekä keruupiirien suunnittelu että niiden paikkakuntien valinta, joista siten aikanaan pyrittiin saamaan täydelliset pitäjänsanastot. Aineiston puutteellisuudesta huolimatta Rapola rohkeni myös itse kokeilla sanastomaantieteellisen tutkimuksen onnistumismahdollisuuksia. Hän nimittäin kirjoitti vuonna 1924 Virittäjään artikkelin »Heinäsuovan suomalaisten nimitysten leviämisuhteista». Se antaa kyllä hyvänlaisen yleiskuvan eri nimitysten esiintymisalueista, mutta sen yksityiskohdissa on paljonkin tarkistamisen ja täsmentämisen varaa. Rapolan tekemä työ koitui kuitenkin monella tapaa hyödyksi: nyt oli pantu alulle muualla jo laajalle levinnyt sanastomaantieteellinen tutkimus, selvitetty sen vaatima materiaalipohja, saatu näyte uuden menetelmän käytöstä ja tarjottu tuleville kerääjille joukko käytännön ohjeita. Jo muutamia vuosikymmeniä myöhemmin tämä tutkimussuunta ylsi meillä erinomaisiin tuloksiin Rapolan oppilaiden R. E. Nirvin ja Veikko Ruoppilan ansiosta.

Rapolan tuotannon painopiste siirtyi 1920-luvun puolivälin jälkeen eli Turkuun-muuton aikoihin murteista van-

haan kirjasuomeen. Nyt valmistuivat sellaiset laajat työt kuin »Äännehistoriallinen tutkimus Abraham Kollaniuksen kielestä» (1925), »Vanhan kirjasuomen *toimi* johdannaisineen» (1928) ja »Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin» (I 1933) sekä joukko kirjasuomen äänne- ja oikeinkirjoitusoppia ja sanastoa koskevia artikkeleita. Merkille pantavaa on, että näissä tutkimuksissakin näkökulma on usein äännehistoriallinen. Kokonaan Rapola ei dialektologisista teemoistaakaan luopunut. Esimerkiksi vuosina 1925 ja 1927 hän julkaisi Virittäjässä kaksi kiintoisaa artikkelia, joissa käsiteltiin murteidemme äänneoppia ja joille kummallekin oli annettu otsikko »Kappale suomen kielen vokaalien historiaa». Edellisessä tarkasteltiin pääpainollisen tavun *uo*, *üö* ja *ie* -diftongien kehittymistä pitkiksi vokaaleiksi vokaalinetisessä asemassa (esim. *ruoka* : *rū(v)an*, *sü(v)ä*, *vi(j)ä* jne.). Rapolan kanta näihin astevaihtelutapauksiksi kuviteltuihin ilmiöihin oli jälleen tosioloinen ja tervejärkinen: kysymys on yksinkertaisesti vain ääntämistä helpottavasta muutoksesta, joka on voinut alkaa heti vokaalienvälisen spirantin kadottua ja hankalan triftoingin synnyttyä. Artikkeliparin jälkimmäisellä kirjoituksella oli selventävä alaotsikko »Sisäheittotapauksia lounaismurteiden ulkopuolella». Niistä Rapola oli koonnut runsaan esimerkistön, jonka hän myös onnistui piirteiden sporadisesta luonteesta huolimatta havainnollisesti ryhmittelemään. Suoraviivaista selitystä kehityksen epäyhtenäisyydelle hän ei sen sijaan yrittänyt antaa vaan tyytyi seuraavanlaiseen toteamukseen: »Kysymykseen, miksi samassa murteessa samassa äänneympäristössä toisessa saaneessa on tapahtunut sisäheitto, toisessa ei, tai vieläpä samastakin saneesta esiintyy rinnan sisäheittoinen ja sisäheittoton muoto, ei voi muuta vastata, kuin että kussakin tapauksessa ovat olleet vaikuttamassa juuri ne, milloinkaan mittaamattomat paino- ja kvantiteetti- ja niihin ym. seikkoihin perustuvat sonori-teettisuhteet, jotka ovat johtaneet vokaa-

Katsauksia

lin säilymiseen tai katoamiseen.» Voisimme tietysti sanoa, että selitysyritys on tällä kertaa jäänyt puolitiehen tai että tutkija on liian vaikean kysymyksen edessä laskenut aseensa. Lopputulos on nyt kuitenkin toisarvoinen seikka. Olennaista on nähdäkseni se, että Rapola on nuorgrammaattisen suunnan valtakaudella uskaltanut käymään käsiksi ilmiöön, joka ei tottele minkäänlaisia äännelakeja.

Vaikka Rapola useassa eri yhteydessä tähdensi laaja-alaisten ilmiökokonaisuuksien tutkimuksen tärkeyttä ja katsoi vain johonkin tai joihinkin paikallismurteisiin rajoittuvat selvitykset varmojen päätelmien tekoon riittämättömäksi, hän piti dialektologin luonnollisena lähtökohtana perehtymistä omaan kotiseutuun ja sen puheenparteen. Sydänhämäläinen Sääksmäki oli se perusta, jolta Rapola itse ponnistautui tutkijanuralleen, ja vanhakantainen Sääksmäen murre se kielimuoto, joka läpi koko elämän lämmitti hänen mieltään. Kiintymys kotipitäjään ja omaan maakuntaan ilmenee jo hänen ensimmäisistä kirjallisista töistään. Hän mm. kertoili erään sanomalehden lukijoille Sääksmäen historiasta, laati Virittäjään pikku artikkeleita hämäläisistä murrepiirteistä ja Sääksmäen paikannimistä sekä toimitti yhdessä Toivo Kaukorannan kanssa Suomen Kansan Vanhojen runojen IX osan eli Hämeen runot. Rapolan tiedetään jo varhain ruvenneen merkitsemään muistiin kotiseutunsa murretta. Vaikka hänestä ei — eräänlaisen luonteen arkuuden ja hienotunteisuuden vuoksi — tullut varsinaista kenttämiestä, hän ennätti vuosien mittaan liikkua murteenkeruumatkoillaan eri puolilla laajaa Hämeenmaata ja tallettaa runsain mitoin korvaamatonta kielenainesta. Retkien taustalla väikkyi suuri haave: hämäläis-pohjaisten murteiden kokonaiskuvaus. Suunnitelma ei ikävä kyllä koskaan toteutunut; siitä oli muiden töiden ja ajan puutteen vuoksi vähitellen pakko luopua. Ponnistelut eivät silti menneet hukkaan, sillä Rapolan hämäläismurteita

tavalla tai toisella koskevista tutkielmista kasvoi lopulta pitkä ja painavasisältöinen artikkelisarja: Vuonna 1928 ilmestyi kirjoitus »Hämäläinen / alueensa ulkopuolella» (Hämeenmaa 1), 1932 »Huomioita Hollolan seudun 'aukenevista' diftongeista» (Vir.), 1933 hämäläismurteiden syntyä ja kehitystä käsittelevä yleiskatsaus »Hämäläismurteista» (Vir.) sekä saksankielinen »Über gewisse lautgesetzliche »Ausnahmen» in den westfinnischen Dialekten» (SUSA 67), 1939 »Pieni lisä *vitoa* sanan äänne- ja merkityshistoriaan» (Vir.), 1954 »Hämäläismurteiden *aloo*-tyypistä ja sen suhteesta ns. *ue*-kollektiivijohdannaisiin» (Vir.) sekä vihdoin 1957 laaja ja ansioikas tutkimus »Murteiden ja asutuksen suhteet vanhoilla hämäläisalueilla» (Hämeen historia II:1). Luetteloja voisi vielä jatkaakin. Tässä yhteydessä kannattaa sitä paitsi muistaa, että Rapolan ajatukset ovat innoittaneet monia nuorempia tutkijoita täydentämään hänen työtään. Heistä on tietenkin ennen muita mainittava kaakkoishämäläisten murteiden spesialisti Eeva Lindén ja yläsatakuntalaisiin murteisiin syventynyt Pertti Virtaranta, joka on perinpohjaisesti selvitetty myös hämäläisen /:n kohtaloita. Hämäläismurteiden tutkimuksen kannalta ei ole merkityksetöntä sekään, että Rapola on kirjoittanut asiantuntevan arvostelun sekä Lindénin että Virtarannan väitöskirjasta.

Pääosa Rapolan hämäläistutkimuksista ilmestyi vuoden 1930 jälkeen eli hänen muutettuaan takaisin Helsinkiin. Se oli merkki siitä, että Rapola oli uudelleen päässyt kansankielen arkistojen äärelle ja dialektologian pariin. Turunkaudellaan hän oli kuitenkin uppoutunut niin syväälle kirjasuomen historiaan, että se jäi pysyvästi hänen keskeiseksi harrastusalakseen. Ehkä se myös oli — niin kuin Pertti Virtaranta on arvellut (Vir. 1973: 150) — hänen tutkijanluonteelleen kaikkein läheisin aihepiiri. Silti hänessä säilyi aina eräänlainen dialektologin perusnäkemys: kirjakielen pohjautuu murteisiin, ja siksi kirjakielen il-

miöistä on mikäli suinkin mahdollista selvitettävä niiden kansankielinen tausta. Näin kirjasuomen ja murteiden tutkimus kietoutuivat erottamattomasti ja molempia hedelmöittävästi toisiinsa. Siitä ovat parhaita todisteita Rapolan lukuisat yksityisten sanojen merkityksenkehitystä käsittelevät tutkielmat. Niistä lienevät tutuimpia »Suomen sanat *erä* ja *erämaa*» (1936), »Orpana» (1936), »Suomen kielen *jalo* sanan merkityshistoriaa» (1938), »Piirteitä *mainio* sanan kehityksestä» (1944), »Vanhaa ja uutta *sivistys* ja *valistus* sanoista» (1946) ja »Kuinka vanha kirjasuomi valaisee *sisu* sanan merkityskuvaa (1947; alkuaan saksaksi »Weitere Beiträge aus der älteren finnischen Schriftsprache zum Bedeutungsbild des Wortes *sisu*» 1946). Ne ovat kaikki yhä nautinnollista luettavaa, tyyliniekan taidokasta työtä.

Puhtaasti äännehistorialliset teematkaan eivät jättäneet Rapolaa rauhaan, vaikka hän pyrki jo keskittymään muihin aihepiireihin. Myös hämäläismurteiden ulkopuolelta nousi aina silloin tällöin esille ajankohtaisia tai muuten kiinnostavia kysymyksiä, jotka pakottivat hiljalleen ikääntyvän dialektologin tarttumaan kynään. Vuonna 1939 ilmestyi »Äännehistoriallinen esimerkkikokoelma Jyykeän murteesta». Se oli Rapolan kesällä 1935 Länsi-Ruujan suomalaisten pariin tekemän kenttätömatkan satoa, ja näin sai jälleen yksi aikaisemmin tuntematon murre asiantuntevan kuvauksen. Lyhyt mutta periaatteelliselta kannalta kiintoisa on vuonna 1945 valmistunut kirjoitus »Vaaksan pituus», jossa todisteena myöhäiskantasuomalaisen **piδus* : **pituden* : **piδutta* -paradigman puolesta käytetään menestyksellisesti lähisukukielten aineksia. Aikoinaan herätti melkoista huomiota Rapolan Kotikielen Seurassa pitämä esitelmä »Erään sijaispidennyksenä pidetyn äänneilmion tarkastelua», joka sitten julkaistiin vuoden 1955 Virittäjässä. Siinä käsitellään Rapolalle kai melko etäisiksi jääneiden kaakkoismurteiden vokaalihistorian monimutkaista ongelmakimppua, taivutus-

tyyppiä *mäki* : *mān* ~ *meän* ~ *mā(en)* ~ *meäjen*, *joki* : *jōn* ~ *juon* ~ *jō(en)* ~ *juojen* jne. Vaikka Rapolan kehitlemä ratkaisu rakentuu olennaisilta osin kontaminaation varaan, se on edelleenkin vakuuttavan tuntuinen selitysmahdollisuus. Samaa voidaan yleensäkin sanoa Rapolan esittämistä ajatuksista: niiden joukosta on vaikea osoittaa harkitsemattomia tai puutteellisesti dokumentoituja kannanottoja.

Pitkäaikaisen opettajan- ja tutkijan työnsä ansiosta Rapolalla oli erinomaiset edellytykset alansa yleisesitysten ja oppikirjojen laatijaksi. Näitä taitojaan hän ei myöskään jättänyt käyttämättä. Edellä on jo ollut puheena vuonna 1933 valmistunut »Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I». Se sai kaksitoista vuotta myöhemmin (1945) seuraajakseen suppean »Vanha kirjasuomi» -nimisen oppikirjaversioon, joka ilmeisesti perustui yliopistossa pidettyyn luentosarjaan. Luentojen pohjalta syntyi myös mainio »Johdatus suomen murteisiin» (1947). Sen kolmesta painoksesta (2. 1962, 3. 1967) ennätti ainakin 25–30 vuosikursia ammentaa kansanpuhekieltä koskevat alkeistietonsa. Kyseessä onkin harvinaisen tiivis ja runsassisältöinen opaskirjanen. Se tutustuttaa lukijansa ensin murteiden olemukseen ja asemaan, luositten katsauksen alan tutkimushistoriaan, esittelee murteidemme pääjaotteen ja sen perusteet sekä kuvailee esimerkkien avulla kunkin murreryhmän ominaislaatuja. Luokittelu nojaa kyllä ensisijaisesti äänneopillisiin eroihin, mutta huomiota on kiinnitetty myös morfologisiin piirteisiin ja sanastoon. Näiltä osin teos on varmaan antanut virikkeitä myöhemmälle tutkimukselle. — Rapolan tuotantoon perehtynyt huomaa helposti, että »Johdatus suomen murteisiin» on eräänlainen kompilaatio tekijän vuosikymmenien kuluessa julkaisemista tutkimuksista. Sellainen kai hyvän yliopistotasaisen oppikirjan tulee ollakin.

Joskus näyttää tieteenharjoituksen mutkaisella tiellä käyvän niinkin, että tutkija yltää parhaimpaan suoritukseen-

Katsauksia

sa ulkopuolisten voimien pakottamana. Olen kuullut kerrottavan, että Lauri Hakulinen saatiin taivutetuksi erinomaisesti onnistuneen »Suomen kielen rakenne ja kehitys» -kirjan laatijaksi vain lievää henkistä väkivaltaa käyttäen. Jotain samanlaista sisältyy myös Martti Rapolan suurteoksen »Suomen kielen äännehistorian luennot» syntyhistoriaan. Se lienee useimmille lukijoille tuttu, mutta se kannattanee erikoisuutensa vuoksi palauttaa mieliin vielä tässä tilaisuudessa. Rapola nimitettiin suomen kielen dosentiksi Helsingin yliopistoon vuonna 1921, ja jo kolme vuotta myöhemmin hänestä tuli Turun yliopiston suomen ja sen sukukielten professori. Nuori dosentti sai heti tehtäväkseen opettaa suomen kielen historiallista äänneoppia, ja samaa, tuolloin keskeisenä pidettyä aihepiiriä joutui luennoissaan käsittelemään myös vastanimitetty professori. Näinä 1920-luvun alkupuolen raskaina vuosina, jolloin Rapolan oli mm. kolmen lukukauden ajan matkustettava joka viikko Helsingin ja Turun väliä, hahmottuivat luentosarjan runko ja ydinkohdat.

Rapola jatkoi työtään Turussa vuosikymmenen vaihteeseen saakka, minkä jälkeen hän siirtyi suomen kielen professoriksi Helsingin yliopistoon. Vuosien mittaan äännehistorian luennot täydentyivät ja tarkentuivat, mutta ne näyttivät jäävän — niin kuin luentokonseptit yleensä — viimeistelemättöminä tekijänsä haltuun. Näin ei kuitenkaan tällä kertaa päässyt käymään. Rapolan oppilas Pertti Virtaranta oli huolellisesti merkinnyt muistiin ja kirjoittanut koneella puhtaaksi opettajansa vuosina 1936—1938 pitämät suomen kielen äännehistorian luennot sekä — mikä uskomattominta — ottanut ne mukaansa jatkosodan aikaiseen joukko-osastoonsa. Itä-Karjalan Maaselän kannaksella tammi-kuussa 1944 vierailut professori Rapola koki omien sanojensa mukaan »melkoisen yllätyksen», kun vänrikki Virtaranta kaivoi repustaan hänen luentosarjansa yhtenäisen version, jommoista hän ei it-

se ollut kirjoittanut eikä edes aikonut kirjoittaa. Opettaja ja oppilas sopivat nyt muistiinpanojen monistamisesta, mikä sitten toteutuikin jo seuraavana vuonna. Lopputuloksena oli 230-sivuisen, A 4 -kokoon sidottu, kömpelön näköinen, himmeätekstinen kirjanrumilus »Suomen kielen äännehistorian luentojen pääkohdat». Se täytti hyvin tehtävänsä yliopistotasoisena oppikirjana seuraavat 20 vuotta.

Äännehistorian kolmas vaihe sai alkunsa keväällä 1965, kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura halusi julkaista loppuunmyydyistä luentomonisteista uuden painoksen. Tähän Rapola ei kuitenkaan suostunut, vaikka tunsu joutuneensa »seinää vasten». Jonkin aikaa harkittuaan hän päätti vielä 74-vuotiaana palata nuoruudenrakkautensa pariin ja kirjoittaa koko luentosarjan uudelleen. Se hänelle toki sallittiin, ja jo vajaan yhdeksän kuukauden kuluttua oli painovalmiina työn kolmas, nyt vihdoin lopullinen versio. Se ilmestyi tekijänsä 75-vuotispäiväksi liki 500-sivuisena suomalaisen äännehistorian ja dialektologian yhden aikakauden monumenttina. Mieluisa pakkotyö oli päättynyt.

Rapola olisi tuskin ryhtynyt äännehistorian luentojen uudistamistyöhön, ellei hän olisi ollut varma tehtävän tärkeydestä. Kirjan esipuheessa hän ilmaisi periaatteellisen kantansa näin: »Mitä äännehistorian asemasta kielentutkimuksessa nykyisin ajateltaneenkaan, se oli silloin (= 1920-luvulla) vallinneen käsityksen ja on edelleenkin henkilökohtaisen vakaumukseni mukaan kielitieteen kannattava runko, josta on noustava yhä useammalle taholle levittäytyvään oksistoon. Ilman äännehistoriaa ei etymologiaa, ilman etymologiaa ei semantiikkaa, ilman semantiikkaa ei ovela kielen elämän kokonaishahmotukseen.» Näistä sanoista voi nähdäkseni lukea vastauksen siihen kysymykseen, kuinka Rapola kykeni vielä ikämiehenä suoriutumaan jättimäisestä urakastaan. »Suomen kielen äännehistorian luennot» ei nimittäin ole vain vanhan monisteen korjailtu lai-

tos, vaan se on kaikin puolin itsenäinen ja esitöistä riippumaton teos. Aiheellisesti sitä onkin nimitetty Rapolan äännehistoriallisen tietämyksen synteeksiksi. Siinä tekijä on joutunut ottamaan kantaa lähes kaikkiin suomen murteiden ja suurelta osin myös kirjasuomen historiallisen äänne- ja muoto-opin keskeisiin ongelmiin.

Äännehistorian luennot on todellakin kirjoitettu luentomaiseen asuun, ja siinä sen poikkeuksellinen viehätys piileekin. Se ei ole loppuun saakka hiotun tuntainen, vaan siinä on huolellisesti harkittujen ja dokumentoitujen päätelmien ohessa myös keskeneräisiksi jääneitä ajatusrakennelmia ja suoranaisia hypoteeseja. Tämä on epäilemättä ollut tietoinen ratkaisu, sillä juuri tällaisena kirja parhaiten inspiroi lukijaa ja houkuttelee häntä jatkuvaan pohdiskeluun. Tekijä näyttää myös itse kaiken aikaa puntaroivan eri vaihtoehtojen paremmuutta. Tähän pakkotti jo se, että hän oli pitkän uransa aikana ennättänyt esittää käsityksensä mitä moninaisimmista kysymyksistä. Varhaisemmat mielipiteet täytyi nyt arvioida uudelleen ja tarpeen tullen korjata. Huomiotta ei voinut jättää myöskään sitä äännehistoriallista kirjallisuutta, mikä oli ilmestynyt 1930-luvun jälkeen. Päätelmänsä Rapola teki joka tapauksessa oman harkintansa mukaan ja nimenomaisesti tarjolla olleen materiaalin pohjalta. Jos aineisto ei antanut mahdollisuutta lopulliseen ratkaisuun, hän jätti asian avoimeksi tai toi keskustelun virikkeeksi julki oman puutteelliseksi luonnehtimansa selitysrityksen.

Jos Rapolan äännehistoriaa tarkastelee jonkin toisen kielitieteellisen oppisuunnan näkökulmasta, se saattaa hyvinkin tuntua vanhanaikaiselta. Tuo vaikutelma johtunee kuitenkin ensisijaisesti siitä, että teos nojaa pitkäikäiseen tutkimustraditioon ja seuraa sen yleisesti tunnettuja päälinjoja. Toinen syy on ilmeisesti se, että kirjan tekijä on silmin nähden karsastanut vieraslähtöisiä termejä, epäselviä käsitteitä ja kaikkinaista kielellistä hämäryyttä. Rapolan tyyli-

ihanteen mukaisesti tieteellisen tekstin tulee olla ennen muuta selkeää ja yksiyymmärteistä suomen kieltä. Tästä vaatimuksesta hän ei missään yhteydessä tinkinyt. Tuoreita ajatuksia Rapola oli sen sijaan vielä ikämiehenäkin valmis ottamaan vastaan ja itse kehittelemäänkin, mikäli ne hänen mielestään olivat avuksi kielihistorian todellisten ongelmien selvittelyssä. Uudistajaksi hän joutui jo luentojensa dispositiota kaavaillessaan. Vanha äänne äänneeltä etenevä esitystapa nimittäin pirstoi monet kiinteästi yhteen kuuluvat ilmiöt useaan eri kohtaan. Rapolan tekemät parannukset poistivat suurelta osin nämä haitat ja mahdollistivat erityisesti morfologisten piirteiden yhtenäisen käsittelyn. Monisteen ja kirjan väliset erot ovat jopa hämmästyttävän suuret: muutoksia ja lisäyksiä on niin paljon, että edellinen vaikuttaa jälkimmäisen rinnalla pelkältä luonnokselta. Lähdeviitteitä vailla olevasta teoksesta on vaikea päätellä, missä määrin tekijä on tutustunut alan teoreettiseen kirjallisuuteen. Lukija panee joka tapauksessa merkille, että kirjan monet selitykset viittaavat funktionaalisesti asennoituneen strukturalistin ajattelutapaan. Uudenaikaisen fonologian vaikutus on ilmeinen, joskaan ei ehkä riittävä. Rapolan taidosta hyödyntää murremaantieteen menetelmiä on jo aikaisemmin ollut puhetta. Tutkijana Rapola oli ennen muuta vankka empiirikko, joka johti päätelmänsä suoraan aineistosta. Ajatus materiaalin pakottamisesta joihinkin teoreettisiin kaavoihin oli hänelle täysin vieras.

Rapolan äännehistorialla on alan kirjallisuudessa pysyvä sija. Se riittäisi hyvin yhden miehen elämäntyöksi. Itse asiassa sen tekeminen veikin aikaa puoli vuosisataa. Silti se on vaatinut kirjoittajaltaan hämmästyttävää uutteruutta ja terävää ajattelukykyä. Näköpiirissämme ei ole sellaista vaihetta, jolloin äännehistorioitsija voisi vaikenemalla sivuuttaa Martti Rapolan suurtyön.

Rapolan parhaista vuosista alkoi suomalaisen dialektologian pitkä nousu-

Katsauksia

kausi. Mahdotonta on tietenkin sanoa, kuinka suuri siinä on ollut hänen henkilökohtainen osuutensa. Arvioinnissa tulisi sitä paitsi ottaa opetus- ja tutkimustyön lisäksi huomioon myös se, mitä hän sai aikaan muussa julkisessa toiminnassaan. Edellä olen jo maininnut hänen ansionsa 1920-luvulla järjestetyssä kansankielen sanaston keruussa. Erityisen merkityksellinen oli se työ, jonka hän teki professuurinsa ohessa Sanakirjasäätiön johtajana vuosina 1931–1945. Tämän jälkeen hän toimi vielä vuoteen 1966 saakka Sanakirjasäätiön hallituksen puheenjohtajana. Ymmärtääkseni Rapolan asiantuntemus ja arvovalta olivat näinä vaikeina ajanjaksoina alamme keskeiselle instituutille ja varsinkin sen keruu- ja sanakirjahankkeille korvaamaton tuki.

Professorina Rapola nautti oppilaidensa varauksesta arvostusta ja kunnioitusta. Ei ole epäilystäkään siitä, että juuri hänen murteiden ja äännehistorian luentonsa sytyttivät monissa tulevilla maistereissa pysyvän harrastuksen dialektologiaan. Miten se todella tapahtui ja mitä keinoja opettaja siinä käytti, on ainakin minulle jäänyt arvoitukseksi. Ulkonaisesti Rapolan esiintyminen oli vaatimatonta, mutta se herätti kuulijoissa mitä suurinta luottamusta. Kaikille tuli pian selväksi se, että luennoitsija hallitsi täydellisesti aiheensa, oli siihen omien tutkimustensa kautta perinpohjaisesti syventynyt ja jaksoi yhä nähdä siinä ratkaisemattomia ongelmia. Hän puhui tasaisella, vakuuttavalla äänellä ja käytti pitkiä, huolellisesti muotoiltuja virkkeitä, vaikka hänellä näytti olleen mukanaan vain jonkinlainen luentorunko. Syntyi ilmapiiri, jossa opiskelija tunsi päässeensä pyyteettömän tieteen äärelle. Nostalgisiin nuoruudenmuistoihini ei ole kuitenkaan jäänyt sellaista kuvaa, että kaikki suomen kielen laudatur-arvosanaa tavoittelevat olisivat joka kerran kilvan kiiruhtaneet Rapolan verkkaisesti eteneville äännehistorian luennoille. Mielissäni on päinvastoin säilynyt muuan helmikuinen pakkaspäivä, jolloin luento-

salissa XII oli läsnä vain kourallinen kuulijoita. Professori silmäili hieman alakuloisen näköisenä tyhjiä penkkirivejä, kaivoi esiin muistikirjansa, selasi sitä hetken ja totesi: »Tälle luennolle on ilmoittautunut 129 henkeä.» En tiedä, oliko tuo lausahdus edes moitteeksi tarkoitettu, mutta seuraavalla kerralla väkeä oli jo salin täydeltä. Luennoitsija oli ilmeisesti manipuloinut meidät uskomaan, että suomen murteiden äännehistorian tutkiminen on vakava ja velvoittava tehtävä, jonka hyväksi kannattaa jotain myös uhrata. Siihen luuloon olen itse jäänyt näihin päiviin asti.

Martti Rapola oli aikanaan suomen kielen tutkimuksen grand old man ja samalla myös tieteenalansa vaikutusvaltaisin persoona. Hänen edustamaansa tutkimussuuntaan eniten vaikuttaneiksi tekijöiksi on eräässä 1970-luvun puolivälissä – siis pian Rapolan kuoleman jälkeen – ilmestyneessä kirjoituksessa (Fred Karlsson, Vir. 1975: 179–193) nimetty konkreettisuus, historismi ja kansallishenkisyys. Suoralta kädeltä voi sanoa, että luonnehdinta ei sinänsä ole ristiriidassa Rapolan esittämien ajatusten kanssa.

Tutkimuksen ensisijainen kohde oli Rapolan mielestä konkreetti kielenaines, ja siksi sen laajamittaista tallentamista oli pidettävä välttämättömänä tehtävänä. Hänen tuotannostaan ei sen sijaan voi tehdä sellaista päätelmää, että hän olisi tyytynyt tarkastelemaan yksityisseikkoja yleispiirteiden kustannuksella: hän jos kuka pyrki luomaan myös laajoja synteesejä. Uusimpien teoreettisten tutkimussuuntien vaikutus hänen ajattelunsa jäi kieltämättä niukanlaiseksi, mutta tuskin niillä olisi ollut hänen kaltaiselleen äännehistorioitsijalle kovin paljon annettavaa. Kysyä myös sopii, missä välissä hän olisi ennättänyt niitä hyödyntää. Hän hoiti vuosikymmeniä äärimmäisen raskasta professorinvirkaa, jossa oli lukukausittain huolehdittava sadoista kuulusteluista ja tarkastettava useita kymmeniä eriasteisia opinnäytteitä. Väitöskirjan tekijöille hän joka ta-

pauksessa tähdensi, kuinka tärkeää on myös ulkomaisen kielitieteellisen kirjallisuuden seuraaminen.

Kielen tarkastelu historiallisesta näkökulmasta oli Rapolalle itsestään selvä lähtökohta, niin kuin esitykseni alussa mainitsemani sitaatti vakuuttavasti osoitti. Yksipuolisuus oli samalla hänen voimansa: sen ansiosta hän kykeni tunkeutumaan syvälle kielihistorian ongelmiin. Se ei kuitenkaan estänyt häntä antamasta oppilaidensa selvitetäväksi deskriptiivejä teemoja eikä myöskään aika ajoin itse niihin tarttumasta. Kielenhuollon harrastus suorastaan pakotti hänet siihen.

Kansallishenkisyys oli Rapolan aatemaailman ja niin myös tieteellisen toiminnan perusta. Virkaanastujaisesityksessään (1924) hän jopa huudahti: »Ja mikä aate olisi kansakunnalle kalliimpi kuin kansakunnan elinaate, kansallisuus-aate!» Noin pateettinen ilmaus kuului tietenkin omaan aikaansa, mutta kyllä Martti Rapola oli elämänsä kaikissa vaiheissa todellinen patriootti. Suomen kielen tutkiminen, vaaliminen ja opettaminen olivat hänelle kutsumustyötä, isänmaan palvelemista. Rapolan maltillisessa, humanistiseen elämänskatsomukseen nojanneessa kansallishenkisyydessä on vaikea nähdä mitään kielteistä. Mieleni tekee päinvastoin toivoa, että siitä olisi jäänyt jotakin perinnöksi myös alamme nykyiselle tutkija- ja opettajapolvelle.

HEIKKI LESKINEN

Martti Rapola, kielen viljelijä¹

»Syvältä sukupolvien maaperästä». Näin otsikoi Martti Rapola vuonna 1952 esseensä, joka huipentui uudenuutukaisen Nykysuomen sanakirjan esittelyyn. Ei ollut sattumaa, että kun sanakirjan I osa

näennäisesti kokonaisen yhden sukupolven työnä oli ilmestynyt, Rapola valitsi katsaukseensa juuri tämän monipolvisen näkökulman. Aatteiden synty, kehitys ja niiden vähittäinen kypsyminen toteutukseensa oli hänen mieliaiheitaan, ja siihen liittyi läheisesti toinen, se mitä hän sanoi henkisen työn pitkäjännitteisyydeksi. Rapola oli muuten tarkka sanojen merkityssävyydestä ja niiden sisällön täyteläisyydestä; tiettävästi hänelle ei ollut mieleen viisikymmenluvun »pitkäjänteisyys», josta eräät sukupolvet vanhemman »pitkäjännitteisyyden» yläsävelet tuntuivat karsiutuneen pois. Jos työn kaari jännittyy pitkälle, siinä on sekä *jännitystä* että *jännitettä*; mitä onkaan karun esineellinen kantasana *jänne* sen rinnalla?

Työlle ja sen tuloksille Rapola siis antoi erityisen arvon silloin kun sen juuret olivat syvässä ja se oli vaatinut hellittämätöntä ponnistelua ohi hetken pyyteiden. Hän puhui kokemuksestaan; näin hän sen kerran tunnusti: »Vaari on oppinut suunnilleen tietämään, miten paljon on tarvittu aikaa ja hiontaa, ennenkuin kuusimitta on alkanut Mannisen lailla suomeksi sujua. Ei Turkua tunnissa tehty.» Ja kovin elegisesti hän lisäsi: »Ja sitten kun työ saatiin valmiiksi, ketään ei kiinnostanut jatkaa. Niinhän maailmassa aina käy. Ihmiskunta tarvitsee nuoria jumalia, mieluummin keskenkasvuisia.»

Tänään kuulimme valaistavan Martti Rapolan tutkijantyön olennaista sisältöä ja hänen taisteluaan Rapolanharjun puolesta. Kaikki se nousi tuosta sukupolvien maaperästä ja perustui luovan yksilön pitkäjännitteiseen toimintaan. Yhtä puolta on ehkä kuitenkin hyvä vielä tähdentää. Martti Rapola ei harrastanut kieltä vain tutkijana eikä taittanut har-

¹ Puhe illallisilla, jotka Kotikielen Seura järjesti Martti Rapolan symposiumin päätteeksi hänen syntymänsä satavuotispäivän kynnyksellä 8. marraskuuta 1991.